

Prozodie / suprasegmentální jevy

kombinace tří parametrů:

- výška tónu ~ rychlost kmitání hlasivek
- délka zvuku ~ délka artikulace
- síla zvuku ~ větší aktivita respiračních svalů

Tři typy suprasegmentálních prostředků

- přízvuk
- tóny
- intonace

Liší se podle:

- 1) jednotek, na které se vážou
- 1) způsobu, jak se zvukově realizují
- 3) funkce, které mají

Přízvuk

= Zvuková prominence jedné a právě jedné slabiky v rámci přízvukové jednotky.

- Většina jazyků má přízvuk, ale existují i jazyky bez přízvuku.

Zvukově prominentní slabiky = **přízvučné slabiky**

Zvukově neprominentní slabiky = **nepřízvučné slabiky**

Zvuková prominence může být realizována:

- větší intenzitou (silou) → **dynamický přízvuk**
(např. angličtina)
- větší výškou hlasu → **melodický přízvuk**
(např. ruština, italština)
- větší délkou → např. ruština
- nepřízvučné slabiky mohou být redukovány (např. angličtina)

Přízvuková jednotka (mluvní takt, přízvukový takt)

- nejčastěji slovo

Kočka běžela domů.

- může být i složitější jednotka

v češtině např. spojení tzv. pravé předložky a následujícího slova

Kočka ležela na gauči.

nebo spojení slova a tzv. příklonek

Koupil jsem si nové auto.

- přízvuková jednotka se nevyznačuje jen přízvukem na určité slabice, ale též celkovou vnitřní kohezí (soudržností)
= soubor slabik funguje jako jeden zvukový celek

Umístění a funkce přízvuku

1) Pevný přízvuk

- má pevně dané umístění
- nerozlišuje význam, ale může signalizovat hranice slov (přízvukových jednotek)

Poloha pevného přízvuku

a) podle pozice slabiky v přízvukové jednotce
např.

- čeština (první slabika)
koleno, na stole, koupil jsem si
- polština (předposlední slabika)
malina × malin × malinami

b) podle struktury slabiky (podle váhy slabiky)

např.

- latina (předposlední slabika, pokud je těžká; jinak předpředposlední)

vidēre „vidět“ × *volucris* „pták“

c) podle polohy a povahy tónů

v tónových jazycích bývá slabika s nejvyšším tónem zároveň přízvučná

2) Volný přízvuk

- umístění není pevně dáno
- poloha přízvuku obvykle mění význam
např.

– ruština

muka „muka“ × muka „mouka“

– angličtina

(an) import „import“ × (to) import „importovat“

Sekundární/vedlejší přízvuk

- v některých jazycích se kromě primárního/hlavního přízvuku uplatňuje slabší stupeň přízvuku

např.

- angličtina

ˌrɛspɪrəˈtʃən

- němčina

ˈvœrtɐˌbʊç

Tóny

= Změny výšky hlasu, popř. i síly hlavy vázané na slabiku mající schopnost změnit význam.

Tónové jazyky

- jazyky, které využívají tóny
- pravděpodobně více než polovina světových jazyků
- např. čínština, vietnamština, thajština, některé africké jazyky
- v indoevropských jazycích vzácné (např. paňdžábština)

Tóny mění význam slov:

mandarínská čínština

Číslo tónu	Příklad	Symbolická reprezentace	Fonetická realizace		Význam
			v relativních úrovních	schematicky	
1	妈 mā [ma˥]	H	5-5	—	„matka“
2	麻 má [ma˨˥]	LH	3-5	— ↗	„konopí“
3	马 mǎ [ma˨˥˨]	L(H)	2-1-4	↘ ↗	„kůň“
4	骂 mà [ma˨˥˨˨]	HL	5-1	↘	„nadávat“

Druhy tónů:

- 1) **Polohové tóny:** mají určitou výšku (např. vysoký, střední, nízký tón)
– typické pro africké jazyky
- 2) **Pohybové tóny:** jsou charakteristické průběhem a změnou výšky (např. stoupavý, klesavý, klesavo-stoupavý tón)
– typické pro asijské jazyky

Jazyky ale mohou mít jak polohové, tak pohybové tóny.

Intonace

= Změna výšky, popř. i síly hlasu v rámci určitého výpovědního celku (nejčastěji věty).

- Na rozdíl od tónů se pravděpodobně používá ve všech jazycích.

Někdy se označuje i termínem **(větná) melodie**.

Tři základní funkce intonace:

- 1) Signál ukončenosti/neukončenosti výpovědi.
- 2) U ukončených výpovědí prostředek odlišující různé typy vět (oznamovací, tázací, rozkazovací, tj. tzv. větnou modalitu).
- 3) Odlišení neutrálních výpovědí od výpovědí citově zabarvených.

Melodie

= Průběh a změny výšky základního (hlasivkového) tónu.

Melodické schéma

= Abstrahované schéma průběhu melodie, které tvoří určitý sled výškových změn, jejichž počet a směr je závazný.

Melodém

= Soubor melodických schémat, která se v jazyce uplatňují ve stejné funkci, tedy jako relevantní charakteristika ve stejném typu vět.

Intonační centrum

= Přízvučná slabika taktu, od něhož začíná melodický průběh.

Melodémy v češtině

Nový encyklopedický slovník češtiny

<https://www.czechency.org> → heslo *Větná intonace*

1) Melodém ukončující klesavý (kadence)

- Založen na celkově klesavém průběhu výšky hlasu.
- Nejrozšířenější; používá se u oznamovacích vět, rozkazovacích vět a doplňovacích otázek.

Přišel pozdě.

1
2Přišel*poz.....
3*poz Přišel.....
4dě.....dě.....

2) Melodém ukončující stoupavý (antikadence)

- Charakteristický celkovým vzestupem výšky hlasu.
- Používá se u otázek zjišťovacích.

Přišel později?

1

.....dě

2 ...Přišel.....ji...

....Přišel.....ji.....

3

.....

4 *pozdě

..... *poz

3) Melodém neukončující (polokadence)

- Typický pro neukončené výpovědi, např. první část souvětí.
- Stoupavý, intonační centrum je prohloubeno.
- Má mnoho variant a méně stabilní podobu.

Zítřa asi nepřijde, / protože...

1...Zítřa.....

2a.....de..

3si..... přij
.....

4*ne.....
.....

...Zítřapři.....

.....a.....*ne.....jde

.....

.....si.....

Promluvový úsek

- = Skupina přízvukových taktů, kterou uživatel jazyka pociťuje jako vnitřně vázaný intonační celek, jako ucelený krok v proudu řeči.
 - Charakterizován určitým intonačním průběhem.

Z mohutného kopce // porostlého nízkými keři // je dobře vidět // i za špatného počasí // na blízké městečko.

*Informovali jsme o výsledcích pokusu // našeho spolupracovníka.
Informovali jsme // o výsledcích pokusu našeho spolupracovníka.*

*Poslechněte si pravidelnou // předpověď počasí // na dnešek pro
Čechy, // Moravu a Slezsko.*

Zvukové členění

(ukončená) výpověď

promluvový úsek

mluvní/přízvukový takt

slabika

segment (hláska)

Gramatické členění

věta (souvětí)

věta/klauze

větná fráze / syntagma

slovo

morfém

Mezi těmito dvěma druhy členění nemusí být shoda!